

Cuprins

Cuvânt-înainte	5
Mulțumiri	9
INTRODUCERE	11
0.1. O viață în Hristos: coordonatele biografice ale părintelui Dumitru Stăniloae	11
0.2. Structura și conținutul acestui studiu	14
0.2.1. Partea I: Fundamentele dogmatice	14
0.2.2. Partea a II-a: Teognosia	17
0.3. Caracterul integral al gnoseologiei teologice a părintelui Stăniloae	22
0.3.1. Unitatea etapelor urcușului	23
0.3.2. „Analogiile reciproce”: persoană și natură, divin și uman	24
0.4. O metodologie a conversației	26
0.4.1. Angoasa heideggeriană și virtutea nădejzii	27
0.4.2. Binswanger și sfinții Părinți	27
0.4.3. Apofatismul lui Vladimir Lossky	29
0.5. Definiții	31

Partea I

FUNDAMENTELE DOGMATICE

1. RELAȚIA DINTRE PERSOANĂ ȘI NATURĂ	35
1.1. Relația dintre persoană și natură în dogma hristologică ..	36
1.1.1. Principiile hristologice ale persoanei	37
1.1.1.1. Hristos a fost cu adevărat și pe deplin om	37

1.1.1.2. Hristos n-a avut un ipostas uman separat (independent)	38
1.1.1.3. Hristos a avut două voințe și două energii, divină și umană	39
1.1.2. Ce este ipostasul? Concepția părintelui Stăniloae despre „ipostas”	40
1.1.2.1. Ipostasul nu e un „lucru”, ci un „mod” sau „fel de a fi”	41
1.1.2.2. Ipostasul e dirijorul energiilor umane	45
1.1.2.3. Ipostasul ca „centru”	46
1.1.2.4. Ipostasul ca „intenționalitate spre comuniune”	48
1.1.3. Consecințele noțiunii de ipostas	50
1.1.3.1. „Conținuturile” naturii umane și ale ipostasului sunt identice	51
1.1.3.2. Dublul statut al existenței umane: material-spiritual, subiect-obiect	53
1.2. Relația dintre persoană și natură în dogma trinitară	56
1.2.1. Survol patristic	58
1.2.1.1. Atanasie cel Mare	59
1.2.1.2. Capadocienii	62
1.2.1.3. Dionisie Areopagitul	67
1.2.2. Persoană și natură în triadologia părintelui Stăniloae	71
1.2.2.1. Esența divină și cele trei Persoane	72
1.2.2.2. Originile divine ca acte personale și ființiale	77
1.2.2.3. Perihoreză și „intersubiectivitate”	81
1.2.3. Pentru o metafizică patristică personalistă	85
1.2.3.1. „Persoana” ca bază a caracterului apofatic (transcendenței) al lui Dumnezeu	85
1.2.3.2. „Persoana” ca bază a caracterului catafatic (autoexistenței) al lui Dumnezeu.	89
1.2.3.3. Suportul sau subzistența însușirilor autoexistente	90
1.2.3.4. Cum sunt însușirile „autoexistente”? Participarea la însușiri	91
1.2.3.5. Persoanele divine cu adevărat autoexistente	93
2. UNITATEA NATURII UMANE CĂZUTE ȘI RESTAURATE ÎN HRISTOS	97
2.1 „Chipul lui Dumnezeu” — natura umană drept chip al Naturii divine	98
2.2. Umanitatea una — natura umană ca bază a comuniunii interpersonale	103

2.3. Efectele căderii asupra naturii umane	110
2.4. Restaurarea naturii umane în Hristos	115
2.4.1. Comunicarea însușirilor divine și umane în Hristos	119
3. CALITĂȚILE EXISTENȚIALE ALE PERSOANEI	123
3.1. „Analogii reciproce”	123
3.2. „Apofatismul antropologic”	127
3.2.1. Persoana e dincolo de energiile ei	128
3.2.2. Persoana ca sursă de „noutate”	130
3.2.3. Persoana e nedefinită ca oglindire a infinitului	132
3.3. Existența <i>per se</i> caracteristica fundamentală a persoanei	140
3.3.1. Existența <i>per se</i> ca existență a tuturor lucrurilor pentru subiect	141
3.3.2. Existența <i>per se</i> ca existență pentru sine	142
3.4. Persoana în comuniune cu celelalte persoane	144
3.4.1. Transparența	144
3.4.2. Interioritatea	147
3.4.3. Ireductibilitatea	149
3.4.4. Existența pe mai mult decât un plan	151
3.5. Persoana ca bază a fundamentelor realității create (timpul și spațiul)	155
3.5.1. Persoana ca bază a timpului	157
3.5.2. Persoana ca bază a spațiului	159
4. LOGOS, LOGOI ȘI SIMBOLURI	163
4.1. Rațiunile (<i>logoi</i>) divine	163
4.2. Rațiunile multiple și Logos-ul personal al lui Dumnezeu	166
4.3. Rațiunile și sinteza dintre persoană și natură	168
4.4. Aspecte tehnice ale învățaturii despre <i>logoi</i>	170
4.4.1. Relația <i>logos</i> –sens	170
4.4.2. Relația <i>logos</i> –simbol	173
4.4.3. Posibile ambiguități în relația <i>logos</i> –simbol	177
4.4.3.1. Distincție	178
4.4.3.2. Legătură	179
4.4.3.3. Identificare	181
4.4.3.4. Echilibru	181
4.5. Evidență	183

4.6. <i>Logoi</i> -i și energiile necreate	185
4.6.1. Rațiunile sunt energii necreate care au fost actualizate în creație	186
4.6.2. Energiile necreate ca ajutor în cunoașterea rațiunilor din lucruri	189
4.6.3. Caracterul și rolul energiilor necreate în afara rațiunilor	191
5. CONCLUZIILE GENERALE ALE PĂRȚII I	197
5.1. Definirea persoanei în relație cu natura	198
5.2. Sinteza persoană-natură și caracterul simbolic al lumii . .	199
5.3. Dimensiunile ontologică și existențială ale realității	200
5.4. Persoană și natură, paradox versus reducționism	202
5.5. Principiile teologice ale gnoseologiei părintelui Stăniloae .	204
5.5.1. Scopul ultim al cunoașterii este persoana	204
5.5.2. Mijlocul cunoașterii este natura	205
5.5.3. Existența umană e chip/imagie al existenței divine .	205
5.5.4. Natura umană căzută și restaurarea ei în Hristos . . .	206

Partea a II-a
TEOGNOSIA

6. CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU	209
6.1. Privire generală	209
6.2. Revelația naturală și supranaturală ca bază a cunoașterii lui Dumnezeu	212
6.2.1. Revelația naturală	214
6.2.2. Revelația supranaturală	215
6.2.3. Sinteza dintre cele două revelații	216
6.3. Forme de cunoaștere a lui Dumnezeu	219
6.3.1. Cunoașterea catafatică	220
6.3.2. Cunoașterea apofatică	222
6.3.2.1. Apofatismul ca „experiere” a atributelor lui Dumnezeu	224
6.3.2.2. Cunoașterea apofatică și teologia negativă	226
6.3.3. Cunoașterea existențială	228
6.4. Sinteza dintre formele de cunoaștere	230

6.4.1. Experiere și cunoaștere	232
6.4.2. Cunoașterea apofatică și catafatică se promovează reciproc	233
6.4.3. Cunoașterea lui Dumnezeu și sinteza dintre persoană-natură	235
6.5. Nevoia purificării ascetice	236
6.5.1. Asceză și cunoaștere apofatică (Dumnezeu ca persoană)	237
6.5.2. Asceza și cunoașterea catafatică (Dumnezeu în lume) . .	239
6.5.3. Aspectul pozitiv al ascezei și culminația ei în moarte .	242
6.5.4. Asceza și aptitudinile de cunoaștere ale omului	245
6.5.4.1. Sensibilitate	247
6.5.4.2. Intuiția	253
7. ETAPELE URCUȘULUI GNOSEOLOGIC	257
7.1. Scopurile urcușului duhovnicesc	259
7.2. Motivarea etapelor urcușului	260
7.3. Rezumatul etapelor și implicațiile lor gnoseologice	263
7.3.1. Purificarea	263
7.3.2. Iluminarea	265
7.3.3. Îndumnezeirea	267
7.4. Relațiile dintre etape	268
7.5. Scurtă notă despre sinergia divino-umană pe parcursul treptelor	273
8. STRUCTURA UMANĂ	277
8.1. Relația dintre suflet și trup	278
8.2. Minte, rațiune și voință	282
8.3. Minte, spirit, inimă: survol patristic	285
8.4. Inima — încăperea cea mai dinăuntru a minții (<i>nous</i>)	287
8.4.1. Un potențial ascuns desferecat de Duhul Sfânt	289
8.4.2. „Locul de dincolo de catapeteasmă”	292
8.4.3. Inima spirituală și inima fizică	295
8.4.4. „Adâncurile minții”	297
8.4.5. O ambiguitate potențială: „Cele două inimi”	299
9. PATIMILE CA BAZĂ A IGNORANȚEI	305
9.1. Caracteristicile fundamentale ale patimilor	305

9.2. Afecte și patimi	307
9.3. Cauzele patimilor	309
9.3.1. Plăcerea și durerea	310
9.3.2. Direcționarea greșită a puterii spirituale	311
9.3.3. Egoismul, cauza aflată la baza patimilor	313
9.4. Procesul consimțirii	315
9.4.1. Ispita	316
9.4.2. „Momentul decisiv”	316
9.4.3. Căderea minții	317
9.5. Efectele patimilor	318
9.5.1. Asupra ierarhiei interne a naturii umane	319
9.5.2. Asupra puterilor gnoseologice	319
9.5.3. Asupra voinței	321
9.5.4. Asupra comunității umane (natura umană ca întreg)	323
10. PURIFICAREA	325
10.1. Temele, formatul și caracteristicile expunerii părintelui Stăniloae	326
10.2. Ruperea orientării egoiste și a angoasei	327
10.2.1. Credința ca sinergie, baza urcușului	327
10.2.2. „Existențialul” angoasei	330
10.2.3. Frica de Dumnezeu și pocăința ca rupere a spaimei/angoasei	333
10.3. Prevenirea actualizării patimilor	336
10.3.1. Înfrânarea	336
10.3.2. Paza minții sau inimii	337
10.3.3. Răbdarea și îndelungă-răbdarea	340
10.4. Roadele naturii bine direcționate: nădejdea, blândețea și smerenia	342
10.5. Nepătimirea ca pregătire pentru darurile Duhului Sfânt	347
10.6. Caracteristici și teme ale viziunii părintelui Stăniloae despre purificare	350
11. ILUMINAREA	355
11.1. Prima fază a iluminării: contemplarea naturii	357
11.1.1. Sinergia cu Duhul Sfânt (nepătimire, Mirungere, deschiderea duhului omenesc)	357

11.1.2. Natura ca obiect al contemplației (valoarea lumii, <i>Logos/simbol</i>)	361
11.1.3. Contemplarea ca sinteză între rațiune și intuiție . . .	363
11.1.4. Rațiune și obiectivitate în contemplație	366
11.1.4.1. Caracterul existențial al rațiunii	367
11.1.4.2. Ascuțirea puterilor spiritual-intelectuale	369
11.1.4.3. Caracterul obiectiv al rațiunilor (<i>logoi</i>)	370
11.1.5. Caracterul integral, obiectiv și personal al cunoașterii simbolice	372
11.1.6. Înțelepciunea, culminație a contemplației naturale .	375
11.1.7. Înțelegerea duhovnicească a Scripturii	378
11.2. A doua fază a iluminării: contemplarea de sine a minții .	380
11.2.1. Cele trei trepte ale apofatismului	381
11.2.2. Rugăciunea curată	384
11.2.2.1. Adunarea minții în inimă	385
11.2.2.2. Numele lui Iisus: elementul personal al rugăciunii curate	387
11.2.2.3. Natura integrală a rugăciunii	388
11.2.2.4. Reunificarea naturii umane în rugăciunea curată .	389
11.2.3. Călătoria minții de la rațiuni la inimă	390
11.2.4. Odihna minții	395
12. ÎNDUMNEZEIREA	397
12.1. Îndumnezeirea ca iubire	399
12.1.1. Tipuri de iubire	399
12.1.2. Iubirea ca unire extatică între subiecte	403
12.1.3. Iubirea ca putere transformatoare (imaginația) . . .	404
12.1.4. Iubirea ca substituție a „eu”-urilor	406
12.1.5. Iubirea ca reunificare a naturii umane	409
12.2. Îndumnezeirea ca vedere a luminii necreate	410
12.2.1. „Rolul pozitiv” al minții	411
12.2.2. Lumina drept „cunoaștere”	412
12.3. Sinteza iubirii și luminii în îndumnezeire	414
12.3.1. „Zâmbetul” ca sinteză a iubirii și luminii	415
12.3.2. Conceptul de „structură”	416
12.3.3. Corturile imaterial și material	419
12.4. Îndumnezeirea în sinteza părintelui Stăniloae	421
12.4.1. Persoană și natură în îndumnezeire	422
12.4.2. Natura pe treptele cele mai înalte ale îndumnezeirii .	424

13. CONCLUZIILE GENERALE ALE PĂRȚII A II-A	429
13.1. Rezumat al sintezei gnoseologice a părintelui Stăniloae . .	430
13.1.1. Formele revelației divine și cunoașterea lui Dumnezeu	430
13.1.2. Natura căzută: patimile și ignoranța	432
13.1.3. Natura căzută: asceză și cunoaștere	433
13.1.4. Capacitățile gnoseologice umane (sensibilitatea, intuiția)	434
13.1.5. Structura umană	435
13.1.6. Purificarea ca relație corectă cu simbolul	437
13.1.7. Iluminarea ca o călătorie înăuntru	438
13.1.8. Îndumnezeirea împlinită pe fața lui Hristos	440
ABREVIERI ȘI BIBLIOGRAFIE	445
Abrevieri	445
Bibliografie	445
Cărți de părintele Dumitru Stăniloae	445
Studii și articole de părintele Dumitru Stăniloae	446
Cărți despre părintele Dumitru Stăniloae și gândirea sa . . .	447
Articole și studii despre părintele Dumitru Stăniloae și gândirea sa	448
Bibliografie generală selectată	449